

А. А. Радзевіч
*(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Мінск, Беларусь)*

ПУНКТУАЦЫЙНАЯ ПРЭЦЭДЭНТНАСЦЬ У ПРОСТЫМ УСКЛАДНЕНЫМ СКАЗЕ

Граматычная прырода простага ўскладненага сказа, выпрацоўка алгарытмаў яго класіфікацыі, практычнай адаптацыі да патрэб пісьмовай формы маўлення, удакладненне аб'ёму самога паняцця традыцыйна займаюць высокі рэйтынг у

парадыгме сучасных лінгвістычных даследаванняў. Пры гэтым тое, што ўжо, нібыта, знайшло сваё адлюстраванне ў самых разнастайных канцэпцыях і напрамках, даволі часта суправаджаецца асістэмнасцю выпрацаваных падыходаў да вырашэння як навукова-даследчых праблем, так і праблем практычнага асэнсавання простага ўскладненага сказа ў разнастайных яго «праявах» (прапазіцыйнае ўскладненне, мадальныя зрухі, граматычныя змены, выкліканыя зменамі структурнага характару, і інш.).

Падставы для пільнай увагі даследчыкаў гэтай разнавіднасці сінтаксічных структур дастаткова грунтоўныя. Звычайнае структурна-колькаснае пашырэнне сінтагматычнага ланцужка кардынальна змяняе статус паведамлення як ў семантычным плане, так і ў плане яго граматычнай арганізацыі. Змяняецца рытміка-інтанацыйнае поле ўскладненага сказа, характар і зададзенасць камунікатыўнай сутнасці інфармацыі. Параўнайце: *Ды сонца зноў Вяртае сок салодкі На зямлю – Ды сонца зноў, Перацярпеўшы смагу, Вяртае сок салодкі На зямлю ...* (М. Дукса). *Патрэбна людзям слова... – Патрэбна, як хлеб, людзям слова...* (С. Законнікаў).

Вусная форма маўлення для перадачы камунікатыўных нюансаў ускладнення абапіраецца на разгалінаваную сістэму сродкаў, як вербальных (знакавых), так і невербальных (кінестычных). У пісьмовай форме маўлення важным паказчыкам пераразмеркавання семантычных роляў пры ўскладненні з'яўляецца пунктуацыя. Менавіта пры дапамозе пэўных знакаў прыпынку мы “ўдакладняем” усе параметры арганізацыі выказвання: яго граматычную будову, сэнсавую зададзенасць, рытма-меладычную і інтанацыйную мадэль. Гэта значыць, што *пунктуацыйныя нормы ў простым ускладненым сказе з'яўляюцца своеасаблівым маркерам ускладнення*¹.

Праблеме пунктуацыйнага «суправаджэння» складаных, неадназначных адносінаў у гэтай разнавіднасці сінтаксічных структур не заўсёды надаецца, на нашу думку, адпаведная ўвага. У большасці выпадкаў мы арыентуемся на пунктуацыйныя стандарты, зафіксаваныя ў нарматыўных заканадаўчых актах, вучэбных матэрыялах, навуковых даследаваннях [1; 2; 4; 5; 10; 12].

Але, як паказвае практыка і аналіз пісьмовай тэкставай дзейнасці, усё часцей мы бачым спробы выйсці за межы пунктуацыйнай кадыфікацыі. Пры гэтым, у адным выпадку, даследчыкі максімальна арыентуюцца на патрабаванні пунктуацыйных правіл, «звяраюцца» з «жорсткімі» патрабаваннямі адпаведных нормаў: афармленне адасобленых і аднародных членаў сказа, мадальных кампанентаў, параўнальных канструкцый, звароткаў і інш.² У другім, шукаюць

---

¹ Нават у “звычайнай сітуацыі” пунктуацыя можа адлюстроўваць спецыфіку рэалізацыі сінтаксічных адносін. На гэтым заснаваны, напрыклад, нормы пастаноўкі працяжніка паміж дзейнікам і выказнікам, якія не адпавядаюць марфалагічнаму статусу выражэння прадмета маўлення ці яго прэдыкатыўнай адзнакі. Менавіта такім чынам фіксуецца немарфалагізаванасць аднаго з кампанентаў граматычнай асновы, што перадаецца адпаведным напісаннем: *Сэрца – то спрасаваны стагоддзямі порых, Міна незразумелай дакладнасці: Бывае, не разрываецца ад вялікага гора, А ўзрываецца ад маленькай радасці* (Я. Сіпакоў). *Жыць – сеяць, / а не жаць: / запомніце, як запаведзь, сябры...* (Я. Хвалей).

² Паказальным у гэтым выпадку з'яўляецца дыскусія ў сёціве адносна пунктуацыі ў хрэстаматыйным для тлумачэння значэння і важнасці пунктуацыі выказванні «*Памілаваць нельга пакараць*». (Дарэчы, у СМІ камунікацыйная неадназначнасць гэтай канструкцыі спарадзіла самыя разнастайныя варыянты назваў для артыкулаў з прапановай чытачу самому вырашыць развіццё той ці іншай сітуацыі: *Адмовіць нельга сцвердзіць* (Роднае слова); *Скараціць нельга пакінуць* (Звязда); *Забыць нельга адпомсціць* (Новы Час); *Пакараць нельга*

аргументы для праяўленняў так званай аўтарскай пунктуацыі³, асэнсоўваюць пунктуацыйную варыянтнасць, поліфункцыянальнасць знакаў прыпынку, крытэрыі ідэнтыфікацыі ідэастылю аўтара, пунктуацыйную стратэгію тэксту, карэктнасць сфармуляваных палажэнняў пунктуацыйных нормаў, псіхалінгвістычныя падыходы да вывучэння пунктуацыі [Гл., напрыклад: 6; 7; 8; 9; 11; 13; 14; 15; 16].

Пры ўсёй разгалінаванасці вектараў вывучэння простага ўскладненага сказа мы, тым не менш, хочам акцэнтаваць увагу на некаторых аспектах: адзначанае намі вышэй пераразмеркаванне сінтаксічных сувязей пры ўскладненні патрабуе адпаведнага ўдакладнення яго характару на фармальна-граматычным узроўні, зафіксаваным у патрабаваннях неабходнага пунктуацыйнага афармлення семантыка-сінтаксічных трансфармацый.

Мы не агітуем за кардынальны перагляд традыцыйных пунктуацыйных алгарытмаў, што, як нам падаецца, у большасці выпадкаў адпавядаюць статусу нарматыўнасці, больш таго, канцэптuallyнай прыроды (граматычнай, сэнсавай, інтанацыйнай), на якую арыентуецца паняцце *норма*. Але ў межах артыкула плануем акрэсліць некаторыя праблемы, што вынікаюць з практычнага асэнсавання пунктуацыйных нормаў для ўскладненага сказа. У прыватнасці, злучнікавых комплексаў аднародных членаў сказа. Пры функцыянальнай разнастайнасці (аднародныя дзейнікі, выказнікі, азначэнні, дапаўненні, акалічнасці) алгарытм пунктуацыйнага афармлення аднародных кампанентаў дастаткова лагічны і зразумелы: *Кулік ці мо вецер За грэбляй упоцёмках плача* (А. Бажко); *Хтось пераблытаў і змяшаў Мелодыю з лясным дыханнем* (Р. Баравікова); *Я люблю напеў таполяў, Шэпат клёнаў і бяроз, Зачарован*

злітавацца: беларускі нацыяналізм у даследаванні Пэра Андэраса Рудлінга (Беларускі гістарычны агляд) і г. д. Сама па сабе ў гэтым выпадку напрошваецца выснова, магчыма, гіпатэтычная, аб семіятычнасці пунктуацыі і яе «камунікатыўнасці», што можа спараджаць сінтаксічныя прэцэдэнтныя адзінкі: «*І звініць каса, ўспамінаючы, ... Што яна сталёвая коска сказа «Памілаваць нельга пакараць»*» (В. Шніп. Каса).

Псіхолог Ганна Жукава на старонцы «УКантакце» проста ашаламіла усіх сцвярджэннем: «*Прыйшоў час разбурыць вашы дзіцячыя ілюзіі з нагоды фразы Пакараць смерцю нельга памілаваць. Нідзе ў гэтай фразе не патрэбна коска! Пакараць смерцю: нельга памілаваць* (дзукроп'е: таму што). *Пакараць смерцю нельга – памілаваць* (працяжнік: таму). Так, вам хлусілі усё дзяцінства, жывіце з гэтым» (https://vk.com/wall2042341_3367). Нібыта доказна і справядліва, тым больш, адпавядае пунктуацыйным нормам. Але апаненты, якія адгукнуліся на гэтае сцвярджэнне, арыентуючыся на сістэмнасць адносінаў у мове, прыводзілі больш лагічныя аргументы да самых разнастайных варыянтаў (магчымыя ўсе знакі прыпынку) афармлення гэтай фразы ў залежнасці ад семантыкі і камунікатыўнай сітуацыі. Можна толькі пагадзіцца з Аленай Астроўскай, філолагам, выкладчыкам, што «*знакі прыпынку – віртуозная камунікацыя. Яны здольныя паласнуць лазерам па сэрцы, ахінуць пледом клопату або шпурнуць на барыкады. Усё залежыць ад умення выкарыстоўваць гэты шматгранны інструмент*» (https://dzen.ru/media/forma_slova/kaznit-nelzia-pomilovat-kakie-znaki-preripaniia-vozmojny-5e1b03f498fe7900b031b80a). Відаць, можна казаць пра пунктуацыю як своеасаблівы інструментарый катэгарызацыі як камунікатыўнай, так і граматычнай семантыкі.

³ Нам падаецца цікавым і перспектыўным даследаванне аўтарскай пунктуацыі (нестандартнай, супярэчнай сучасным нормам пастаноўкі знакаў прыпынку) з пункту гледжання камунікатыўна-прагматычнай канцэпцыі спараджэння і ўспрымання так званай «натуральнай» пунктуацыі ва ўмовах рэальных зносін: «*Сінтаксічная неадназначнасць тэксту падразумяе неадназначнае тлумачэнне чытачом: пры адным прачытанні тэкст мае адзін сэнс (напрыклад, той, які меў на ўвазе аўтар), пры іншым прачытанні – іншы (варыянт інтэрпрэтацыі чытача). <...> Механізмы спараджэння і ўспрымання такіх тэкстаў павінны быць нязменнымі ад канкрэтнага сэнсу (камунікатыўнага намеру) да пісьмовага коду і ад пісьмовага кода да «эксплікацыі» канкрэтнага сэнсу (камунікатыўнага намеру)*» [8, с. 21]. Базіснай у гэтым выпадку, канешне, з'яўляецца канцэпцыя паверхневых і глыбінных структур тэксту: «*...паверхневыя схемы інтэрпрэтацыі пісьмовага тэксту пры яго звычайным прачытанні, да якіх адносіцца і пунктуацыйны алгарытм, падпарадкаваны глыбінным схемам, што адносяцца да структур успрымання і разумення тэксту*» [9, с. 129].

жытнім полем Я да радасці і слёз (А. Астрэйка); *Косы ўтыкалі канцамі касільнаў у мяккую пакошу, а самі адыходзіліся трохі і залягалі або рассядаліся на сушэйшым, падгрэбеным узмежку* (Я. Брыль); *Усё, што ён ведаў, бачыў, назіраў і чуў, занатоўваў і захоўваў у сваёй памяці* (А. Бутэвіч).

Як паказвае аналіз практычнага моўнага матэрыялу, асновай для пунктуацыйнага афармлення аднароднасці з'яўляюцца: 1) характар адносінаў паміж аднароднымі членамі сказа, зафіксаваны злучнікамі *а, і, ды, але, або, ці, не то, ці то, не толькі – а і, не то што – а і* інш.; 2) асаблівасці структурнай арганізацыі аднароднага ланцужка, адлюстраваныя ў колькаснай характарыстыцы злучнікаў (адзінкаваць, паўторнаць, парнаць); 3) характар арганізацыі самога выказвання, які залежыць ад камунікатыўнай задачы, актуальнага члянэння, падпарадкаванага інтэнцыям моўцы. Пры гэтым граматычны «статус аднароднасці» кампанентаў (супадзенне сінтаксічнай функцыі ў сказе, тоеснасць адносінаў са стрыжнёвым кампанентам, заснаваная на адзінай семантычнай прымеце) могуць не ўлічваецца. Напрыклад, толькі пазіцыя (па сутнасці, структурны паказчык) пасля азначаемага слова надзяляе «рангам аднароднасці» атрыбутыўныя кампаненты, што не адпавядаюць гэтым параметрам: ... *Густы сярэбраны касяк гарбушы, адна ў адну, адцэджваецца і апускаецца ў лодку-басейн, кунгас, і адтуль – жыўцом на канвеер* (Я. Брыль) і *Касяк гарбушы, густы, сярэбраны, адна ў адну, адцэджваецца і апускаецца ў лодку-басейн, кунгас, і адтуль – жыўцом на канвеер*⁴. І *Сушчэня, разгарачаны і спатнелы, у адной кашулі, прыпусціў з пагорачка крыху ў іншы бок*...

(В. Быкаў)

Неабходна адзначыць, што як даданыя, так і галоўныя члены сказа парознаму прымаюць удзел у арганізацыі структуры аднароднага рада [5, с. 149]. Відавочна, трансфармацыі выказніка (характар пашырэння, месца ў сказе, спосаб выражэння) прыводзяць да парушэння сінтаксічнай раўнапраўнасці, семантычнай аднапланавасці – прыярытэтных паказчыкаў аднароднасці [5, с. 146]. Гэта і спарадзіла дыскусію адносна кваліфікацыі простага сказа, ускладненага аднароднымі выказнікамі. Кардынальна процілеглыя меркаванні (*просты ўскладнены сказ, складаназлучаны монасуб'ектны, пераходная паміж простым ускладненым і складаназлучаным сказам канструкцыя*) супадаюць у адзіным: неадназначным характары арганізацыі сказа з некалькімі выказнікамі. Нават Л.І. Бурак, які катэгарычна не пагаджаўся са сцвярджэннем аб змяненні аднароднымі выказнікамі структуры сказа і яго кваліфікацыі ў такім выпадку як складаназлучанага, тым не менш адзначаў: «*Але гэта не значыць, што паміж складаназлучанымі і простымі сказами з аднароднымі членамі існуе выразная мяжа. У тых выпадках, калі развітыя выказнікі займаюць у сказе дыстантную пазіцыю, яны часта збліжаюцца з няпоўнымі прэдыкатыўнымі часткамі складаназлучанага сказа... У выніку адбываецца спецыфічны зрух у сэнсава-граматычным характары ўсяго сказа, які прыводзіць да адпаведнага*

---

⁴ Гл., напрыкл.: Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі: «3. Калі да аднаго назоўніка або займенніка ў сказе адносяцца некалькі адасобленых азначэнняў, выражаных дзеепрыметнікавымі і прыметнікавымі словазлучэннямі або адзіночнымі азначальнымі словамі, то яны раздзяляюцца коскамі як аднародныя члены сказа». (Выдзелена намі. – Р.А.) [13, с. 87].

расчлянення сказа, семантычнага ўзбагачэння кожнай з расчлянёных частак і набыцця імі большай граматычнай самастойнасці» [5, с. 150].

Паколькі дзеяслоўная форма выступае асноўным носьбітам прэдыкатыўнасці, праецыруючы субкатэгорыі мадальнасці, часу, персанальнасці на пазамоўную сітуацыю, ёсць падставы для размежавання «класічнай» аднароднасці ў форме монасуб'ектнага монапрэдыкатыўнага выказвання і аднароднасці, якая з'яўляецца, па сутнасці, прадуктам семантыка-граматычнай кампрэсіі ў форме монасуб'ектнага поліпрэдыкатыўнага выказвання.

З аднаго боку, дзеяслоўная аднароднасць не прэчыць монасуб'ектнасці, рэалізаванай у простым монапрэдыкатыўным, але ўскладненым сказе: *А чалавек **стагнаў, стагнаў і клікаў*** (Л. Арабей); *Ён усё **думаў і думаў*** (В. Гапееў); *Жаданне **абарвецца і растае...*** (Я. Янішчыц); *Санкі толькі **скрыпелі** ды пагрозліва **перавальваліся** з боку на бок на выбоінах...* (У. Дамашэвіч). З другога, назіраем сітуацыю, калі асобныя вербальныя кампаненты ў залежнасці ад характару пашырэння, іх пазіцыі ў структуры сказа, катэгарыяльнай зададзенасці адлюстроўваюць ту самую «*граматычную самастойнасць*», а значыць сігналізуюць аб адпаведных сэнсава-граматычных зрухах, своеасаблівым «*расчляненні сказа*», пра што і пісаў Л. І. Бурак: *Цяжка ўпаў і востра зазвінеў на падлозе пад сталом жалезны відэлец...* (В. Адамчык); *Сам старшыня **выйшаў, абанёрся рукою на крыло машыны, другую ўпёр у бок, нахіліў набок голаў і глядзеў на брыгадзіра*** (А. Жук); *Раптам Юлія Іванаўна **ўсхапілася, падышла да акна*** (В. Карамазаў); *Як гэта ў Вушачы кажуць, **пабарляліся троху, заплацілі** ды **пад рогат выскачылі галодныя*** (Р. Барадулін).

У кожнай з ілюстрацый падкрэслены словаформы, якія ў сваю чаргу пашыраюць змест саміх аднародных кампанентаў. Пры гэтым заўважаецца ўстойлівая тэндэнцыя: павелічэнне разнастайных акалічнасных комплексаў пры кожным з аднародных выказнікаў (*відэлец **цяжка ўпаў і востра зазвінеў на падлозе пад сталом; пабарляліся троху, заплацілі ды пад рогат выскачылі галодныя***), змяненне вектараў скіраванасці дзеяння на розныя аб'екты ў межах аднаго выказвання (*выйшаў, абанёрся **рукою на крыло машыны, другую ўпёр у бок, нахіліў голаў і глядзеў на брыгадзіра; усхапілася, падышла да акна***), не апраўданае для аднолькавай сінтаксічнай функцыянальнасці і граматычнай тоеснасці змяненне трывальна-часавых параметраў аднародных выказнікаў (*выйшаў – абанёрся – упёр – нахіліў – і глядзеў*).

Такім чынам, у адпаведных сітуацыях можна казаць пра *граматычную кандэнсацыю*, што дае права кваліфікаваць такія выказванні як *монасуб'ектныя поліпрэдыкатыўныя*. Калі відавочнасць прыведзеных вышэй аргументаў дастаткова шырока прымаецца, нягледзячы на розны характар іх асэнсавання, то падыходы да неабходнага пунктуацыйнага афармлення поліпрэдыкатыўнасці ў монасуб'ектных выказваннях застаюцца нязменнымі. У пунктуацыі такія нормы не прадугледжаны і зведзены да шырокага разумення аднароднасці. Гэта, на нашу думку, прэчыць аднаму з прынцыпаў пунктуацыйных нормаў – граматычнаму: ва ўсіх выпадках усе адзнакі сказа «абавязкова ўлічваюцца, бо толькі ў сваёй сукупнасці яны з'яўляюцца той асновай, на якой грунтуецца сучасная пунктуацыя» [5, с. 307].

Калі ўважліва прыгледзецца да характару адносін у такіх выказваннях, можна заўважыць, што большая частка так званых семантыка-граматычных зрухаў у іх можа быць кваліфікавана як *асобы тып монасуб'ектнага далучэння*⁵. Як паказвае аналіз тэкстаў, пры дастаткова выразным несупадзенні граматычных параметраў прэдыкатыўных цэнтраў пунктуацыя ў такіх выказваннях не выклікае прэрэчанняў і адлюстравана належным чынам: [Старая, сівая бабулька з нейкай бязглуздай вечнай усмешкай і бабулька маладзейшая, ані не харашэйшая за тую, першую.] *Нават больш брудная і ўся закручаная ў нейкія анучы, ды яшчэ і кульгае, горбіцца* (А. Адамовіч); *Усё нібыта так і ёсць, і лёгка вытлумачваецца...* (Т. Бондар); *Вірус жа толькі засмяецца, ды далей у дарогу ішчадлівую выпраўляецца* (А. Бутэвіч); *Ён і сапраўды быў падобны на камень, ды і крэпкі, як крэмень* (С. Давідовіч); [– Ты хочаш, каб я кінула інстытут?] *Мама мяне пракляне, і цябе ў першую чаргу* (В. Іпатава).

Што да складаназлучаных сказаў з далучальнымі часткамі, то галоўнае адрозненне іх ад монасуб'ектных поліпрэдыкатыўных канструкцый толькі ў фармальным займеннікавым дубліраванні кампанентаў папярэдняй часткі. Але гэты (па сутнасці, структурны) паказчык, своеасаблівая рэакцыя на пераразмеркаванне роляў пры актуальным члянэнні, зафіксаваны і з'яўляецца асновай для неабходнага пунктуацыйнага афармлення: *Мышцы стала дужа балюча, і яна аж перастала дыхаць* (В. Быкаў); *Ён і Гануся стаялі яшчэ бліжэй да дзвярэй свае кватэры, і гэта выратавала іх* (К. Чорны); *Ён стаяў збоку, слухаў размову старшыні гарсавета з наведвальнікамі, і ў вачах яго, крыху блізарукіх, прыжмураных, свяцілася іранічная ўсмешка* (І. Шамякін).

У асобных выпадках трансфармацыя паказвае, што, нібыта розныя па граматычным характары, гэтыя сказы могуць мець адну сінтаксічную мадэль, але па-рознаму рэалізаваную: *Ёсць іншае, унутранае, жыццё, і яно не менш складанае і часта больш трагічнае...* (Т. Бондар) – *Ёсць іншае, унутранае, жыццё, і не менш складанае і часта больш трагічнае...*; *Мы з Барысам – блазнюкі, падшыванцы, конюх – чалавек стары, ды і недалюбліваў ён нас* (С. Давідовіч) – ... *конюх – чалавек стары, ды і недалюбліваў нас*.

Разам з тым, мы адзначаем і пунктуацыйныя прэцэдэнты, калі дамінуючым падыходам выступае граматычны, што і адлюстравана ў пунктуацыйным афармленні такіх выказванняў: *Я зрабіў – і забыўся* (І. Міско); *А тут работа*

⁵ Мы ўжо адзначалі, што Л.І. Бурак выступаў супраць проціпастаўлення монасуб'ектнасці і поліпрэдыкатыўнасці, каб не «ставіць пад сумненне наяўнасць адзінай катэгорыі аднароднасці, якая ... у аднолькавай меры датычыць усіх яго членаў» [5, с. 150]. Аднак падкрэслівае, што паміж аднароднымі членамі магчымыя не толькі спалучальныя адносіны адначасовасці і сумеснасці, але і адносіны паслядоўнасці, прычынна-выніковыя і ўмоўна-выніковыя адносіны [5, с. 152]. Больш таго, некаторыя ілюстрацыі ў яго падручніку «Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя» пацвярджаюць нашы меркаванні аб граматычнай ролі пунктуацыі ў простым сказе: «Зірнуў тады дзед на свайго ментуза – і ледзь не самлеў» (М. Лынькоў) [6, с. 152]. Там жа ён дапускае наяўнасць закрытых расчлянёных радоў, якія ўтвараюцца аднароднымі членамі, аб'яднаны далучальнымі злучнікамі і «выражаюць розныя віды далучальных адносін». Паказальна, што ілюстрацыйны матэрыял, прыведзены Л.І. Бураком для аргументацыі [6, с. 154], у пунктуацыйным плане падаецца неаднастайна: *Горад, ды і вёска перабудоўваліся на новы лад* (М. Зарэцкі) і *Яна першы раз выйшла на маёўку, ды і то на водшыбе прымасцілася* (І. Гурскі). [Выдзелена намі. – А.Р.]

Але неабходна падкрэсліць, што афармленне далучальных адносін як адносін аднародных прэрэчыць самой прыродзе далучальнасці: «Пры далучэнні аднародныя члены семантычна нераўнапраўныя, бо далучаныя члены служаць спадарожнымі кампанентамі, якія ўводзяцца ў сказ для дадатковай характарыстыкі таго, што абазначана стрыжнявымі членамі аднароднага рада» [5, с. 154]. (Больш грунтоўна [2; 3; 4; 5].)

акордная, зрабіў і – на бакавую... (С. Грахоўскі); Зрабіў – і спалохаўся... (В.Ткачоў); Пасвішча – і перастане ... (А.Бароўскі); Прышла дамоў – і памерла (А.Якімовіч); Гляджу – і вачам не даю веры... (І.Чыгрынаў). Паказальна: акалічнасныя прычынна-выніковыя і ўмоўна-выніковыя адносіны, адносіны паслядоўнасці, ускладненыя адносінамі сітуацыйнай абумоўленасці і падпарадкаванасці, як дадатковая і выразная падстава пунктуацыі ў вышэйпрыведзеных канструкцыях, вельмі падобныя на выпадкі рэалізацыі адносін паміж аднароднымі выказнікамі ў монасуб'ектных поліпрэдыкатыўных сказах.

Аднак у пунктуацыйных нормах не прадугледжана адпаведная пазіцыя для абзначэння адносінаў аднароднасці, ускладненых адносінамі прэдыкатыўнымі: **Блаславілі і долю саткалі Хлеб, і песня, і келіх віна** (Я. Янішчыц); **Тым не менш Чубар неўзабаве не вытрымаў і рушыў паціху ад вогнішча...** (І. Чыгрынаў); [У вачах яго мільганулі злосныя агеньчыкі.] **Але толькі на адзін момант, мільганулі і патухлі** (І. Сяркоў); **Быццам нейкая лёгкая і чыстая хваля падхапіла і несла яго...** (М. Стральцоў); **Тонік не ўтрываў і пабег таксама** (В. Адамчык); **Таня прыпынілася на хвілінку ды так і засталася, прымасцілася на крэсле каля сына...** (Л. Арабей); **Ішоў Тонік з лесу, арэхаў поўныя кішэні набіў ды і за пазуху яшчэ напіхаў...** (А. Бароўскі).

Прыведзены вышэй аналіз яшчэ раз падкрэслівае не толькі складанасць гэтай праблемы, але і важнасць яе рашэння для збалансаванага апісання сістэмы аднародных членаў сказа, якая павінна абапірацца на адзіную катэгорыю аднароднасці. Таму размежаванне «монасуб'ектнай аднароднасці» і згорнутай поліпрэдыкатыўнасці павінна быць замацавана на фармальна-граматычным узроўні з выпрацоўкай пэўных пунктуацыйных алгарытмаў⁶.

Літаратура

1. Бадзевіч, З.І. і інш. Пішам па-беларуску: даведнік па арфаграфіі і пунктуацыі з каментарыямі: дапам. для агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск : Аверсэв, 2010. – 191 с.
2. Бурак, Л.І. Пунктуацыя ў беларускай мове. Дапаможнік для настаўнікаў і студэнтаў / Л.І. Бурак. – Мінск : Народная асвета, 1969. – 200 с.
3. Бурак, Л.І. Далучэнне ў сучаснай беларускай мове / Л.І. Бурак. – Мінск : БДУ, 1975. – 256 с.
4. Бурак, Л.І. Даведнік па пунктуацыі беларускай мовы / Л.І. Бурак. – Мінск : БДУ, 1980. – 280 с.
5. Бурак, Л.І. Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя: [Вучэб. дапаможнік для філал. фак. ун-таў] / Л.І. Бурак. – Мінск : Універсітэцкае, 1987. – 320 с.
6. Бурак, І.Л. Пунктуацыйныя варыянты ў сучаснай беларускай мове / І.Л. Бурак // Беларуская лінгвістыка / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры, Філіял «Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы». – 2011. – Вып. 67. – С. 40–44.
7. Бурак, І.Л. Граматычныя ўмовы ўзмоцненага адасаблення / І.Л. Бурак // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы / пад рэд. А. Я. Міхневіча. Мінск : РІВШ, 2008. Вып. 7. – С. 29–33.

⁶ Наяўнасць «прэцэдэнтнага афармлення» такіх канструкцый можа стаць асновай для пошукаў кампрамісу, а значыць і ўдасканалення пунктуацыйных нормаў, бо «*пунктуацыйнае афармленне (калі ўжо праведзена першаснае члянэнне на графічныя словы) ёсць першая інтэрпрэтацыя глыбінных сувязяў тэксту*» (Выдзелена намі. – Р.А.) [11 с. 107].

8. Власов, М.С. Теоретико-экспериментальное исследование процессов порождения и восприятия «естественной» пунктуации (на материале русского и английского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / М.С. Власов; Бийский пед. гос. ун-т имени В.М. Шукшина. – Кемерово, 2008. – 24 с.
9. Голев, Н.Д., Басалаева, М.Ю. Роль пунктуации в понимании текста (о взаимодействии поверхностной и глубинной структур текста) / Н.Д. Голев, М.Ю. Басалаева // Вестник КемГУ. – 2010. – № 4 (44). – С. 129–133.
10. Ключаў, Г.Н., Юрэвіч А.Л. Сучасная беларуская пунктуацыя. Выд. 2-е, выпр. і дап. / Г.Н. Ключаў, А.Л. Юрэвіч. Мінск : Вышэйш. школа, 1972. – 280 с.
11. Ким, И. Е. Теория русской пунктуации: пространство знака и пространство текста / И.Е. Ким. – Новосибирск : ИПЦ НГУ, 2019. – 120 с.
12. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 141 с.
13. Ищук, Е.Н. Пунктуационный сценарий текста как критерий идентификации идиостиля автора / Е.Н. Ищук // Филология и человек. – 2015. – № 1. – С. 117–124.
14. Саўко, І.Э., Саўко, У.П. Правілы беларускай пунктуацыі: нарматыўны і метадычны аспект / І.Э. Саўко, У.П. Саўко // Мова – літаратура – культура: матэрыялы IX Міжнароднай навуковай канферэнцыі памяці прафесара А. Я. Міхневіча. – Мінск, 2020. – С. 150–154.
15. Саўчанка, В.М. Стылістычная функцыя знакаў прыпынку ў літаратурна-мастацкім тэксе / В. М. Саўчанка // Беларусь на скрываванні стагоддзяў: ад класікі да сучаснасці : (да 130-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа) : матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, г. Мінск, 1–2 лістапада 2012 г. / [рэдкалегія: В. Д. Старычонак (адказны рэдактар) і інш.]. – Мінск, 2012. – С. 203–206.
16. Сигал, К.Я. Истоки психолінгвистического подхода к пунктуации / К.Я. Сигал // Вестник удмуртского университета. Серия история и филология. – 2022. – Т. 32. – Вып. 3. – С. 529–536.